

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКАРПАТСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК З ТОЧКИ ЗОРУ ОНОМАСТИКИ

Нодь Наталія Йосипівна

к.ф.н., доцент кафедри угорської філології українсько-угорського навчально-наукового інституту ужгородського національного університету

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2924-7889>

Один із найзаповітніших спогадів нашого дитинства – це моменти, коли ми можемо полетіти у світ уяви на крилах казки. Перечитавши ці казки у дорослому віці, ми пізнаємо їхній глибший зміст, підтекст, у нас прокидається дитяче відчуття „...кожен, хто читає чи пише казку, стає трохи позачасовим. Його душа, мабуть, зберегла щось від дитини. Грайливість, неупередженість, сприйняття різноманітності світу...” – Тарчої Сабов Тібор [<http://www.tarcsaiszabo.hu/>].

Цікаво спостерігати за власними іменами, знайденими в цих казках, та досліджувати їх. Зацікавлення у напрямку казки, літературознавчі дослідження, у тому числі з точки зору критики, розпочалися з 1990-х років. Згідно з П. Еоврі Вілмо, до надання імен можна віднести використання імен будь-якого літературного твору, що відноситься або до народної творчості, або до художньої поезії [11, с. 266]. Зі сферою літературної ономастики, яку можемо називати народною ономастикою, дослідники займалися меншою мірою. Незважаючи на те, що у серії «Угорські антропонімічні праці» під назвою «*Власні назви в угорських народних казках*» (MND 1981; MND 1983; MND 1987; MND 1989) з'явився перелік власних назв 100 збірок казок (MND 1989: 6671), ще не здійснювалося ґрунтовне дослідження ономастичного матеріалу. На думку Воігт Вільмоша, справжній аналіз власних імен казок ще не розпочався [15, с. 320]. Більшість казкових імен, що вживаються в угорських народних казках, – це

описові імена, які пов'язані з давнім називанням і за загальним значенням описують свого власника та представляють його характеристики [13, с. 176]. Поки що результати доводять, що більшість казкових імен – це особисті імена, які здебільшого вигадані та стосуються казкових персонажів.

Аналіз угорських народних казок є неповним, але він існує і все ще зростає, і поки що ніхто не займався ономастичним вивченням закарпатських угорських народних казок, що мотивувало наш вибір теми. Чому необхідно займатися особовими іменами народних казок? На нашу думку, важливо у першу чергу займатися дослідженням казки, адже вона „... така у сьогоднішній, як покинутий, таємничий сад. Ті, хто покинули, це діти.зник дитячий читач....” [7, с. 5]. Ймовірно, це усе можна пояснити розвитком техніки, і ми усі погоджуємося в тому, що це те, що залишає слід і на читацьких звичках дітей. Габрієлла Комаромі, з точки зору дослідження казкової літератури, пише наступне: „Сад” був покинутий, але чому таємничий? Критик, історик літератури, літературознавець так рідко заходять сюди, ніби ключ закопаний, а вхід заріс плющем. [...] Але в сьогоднішній, здається, ніби той старий, іржавий ключ знайшовся” [7, с. 6]. Це дослідження також спрямоване на усунення цих недоліків.

З кінця 1960-х років розпочався систематизований збір творів усної народної творчості під керівництвом кафедри угорської філології Ужгородського національного університету, результатом якого стала публікація у 1973-му збірки казок «Три золоті стріли». Казки, що вміщені до збірки, були зібрані тодішніми викладачами кафедри в угорськомовних населених пунктах Закарпаття. У казках розкриті різні теми. Починаючи від казок із фантастичними елементами, про народну справедливість, через казки про хитрість, аж до історій місцевого значення про шахтарів. Наше дослідження спрямоване на повне представлення власних імен, знайдених у казках.

Під час фіксації усіх назв, що містяться у збірці казок «Три золоті стріли», ми не змінювали правопис, у всіх випадках відображена записана форма.

У зібраному матеріалі, особові власні назви зустрічалися часто, тому в межах великих категорій, нам вдалося виокремити і менші категорії теж. Типи, створені таким чином, не є жорсткими, оскільки часто не можна однозначно визначити, до якої категорії належить ім'я; або належить до кількох категорій, або до жодного зазначеного типу. Як приклад, можемо навести у особових назвах, що належать до категорії описових імен, *Lapunyiska*, яке вказує на походження і на зовнішні якості.

У межах особових імен можемо виокремити три великі категорії, детальний аналіз яких засвідчує цікаві дані.

У народних казках часто фігурують такі власні назви, які містять багато інформації, ілюструють характеристику казкового персонажа. Фахова література цей тип імен називає описові чи імена, що вказують на якусь властивість. На думку Яноша Лукача, „...це форматування фігури, характеристика іменами... привчає читачів до мовної та логічної винахідливості, ...відходить від звичок традиційного називання” (<http://www.tarcsaiszabo.hu/>).

Персонажі казок мають характерні властивості, цим можна пояснити, що більшість казкових імен – описові імена. Бауко класифікує описові імена за мотивом називання. [4, с. 104–107]. Згідно з цією класифікацією, описові імена зі збірки казок «Три золоті стріли» можна згрупувати наступним чином.

1. 1. Імена, що вказують на зовнішні властивості (ріст, голова, обличчя, очі і т.д.): *Bányarém, Kormoska, Tündöklő János, Veres király, Zabszem Jankó* (19%)

1. 2. Імена, що вказують на внутрішні властивості: *Április Bolondja, Bolond Istók, Együgyű Erzsók, Gonosz János, Gonosz Mariska, Málé Mări, Okos Marinka*. (26%)

1. 3. Імена, що стосуються типової звички чи діяльності: *Kilenc, Vasbólvaló János* (7%)

1. 4. Імена, що вказують на сімейний стан: *Árva Mariska* (4%)

1. 5. Імена, що вказують на професійне заняття: *Aranykezű János, Patkó Bandi, Táltosvitéz, Vitéz Táltos*. (15%)

1. 6. Імена, які вказують на походження, стать: *Burkus király, Kiserdő királya, Kőerdő királya, Lapunyiska, Szarvasok királya, Virág János Virág Péter*. (22%)

1. 7. Імена невідомого походження: *Fekete király, Fehér király* (7%)

Імена, що містяться у закарпатських угорських народних казках, варто взяти до уваги і з точки зору експресивності імені. Згідно з Ковальовським, роль може відігравати довжина імені, співвідносність голосних і приголосних та їхнє чергування. Що стосується імен оповідачів, то асоціації, створені за допомогою фонетичної форми, як правило, є визначальними. Глибокі голосні здатні виражати серйозність і похмурість (*Árva Mariska, Gonosz János, Zabszem Jankó*), натомість високі голосні можуть виражати веселість, бадьорість (*Együgyű Erzsók, Juliska, Virág Péter*).

Янош Бауко займається у своїй праці прізвиськами в казках, їхнім настроєм та стилем. На його думку, прізвисько *Tillinkó (Jankó)* синонім лексеми *buta* (дурний), але звуковою формою, евфемістичним звуковим впливом, повторенням мелодійного *l* підсилює негативний зміст [4, с. 104–107]. У закарпатських народних казках в імені *Tündöklő János* за допомогою форми та значення переднього складу також виражається щось чудове, що ще більше підсилюється повною формою імені.

Казкові імена часто є добрими, зменшувальні форми зустрічаються у кожному казковому жанрі [14, с. 120]. У закарпатських народних казках часто вживаються зменшувальні форми. Вони наявні як у справжніх особових іменах (*Mariska, Juliska*), так і в описових іменах. Наприклад, в особовому імені *Kormoska* зменшувальний суфікс-*ka* робить негативне звучання глибокого голосного імені більш ласкавим, значення якого, що його власник постійно у попелі та брудний.

Ще одним важливим критерієм настрою є грайливість (тотожні форми, заміна букв та складів), а також хороше звучання імен. Цей варіант також можна знайти в іменах казок збірки: *Petykó, Matykó*.

Часто вживаються у казках такі імена, які виражають перебільшення, їх Бауко називає „гіперболічними прізвиськами” [4, с.108–109]. Приклади цього також можна знайти у матеріалі казок. Напр.: *Tündöklő János, Világszép*.

Фіктивні імена найчастіше знаходимо в казках, романтичних епосах і драмах, а також гумористичних, сатиричних жанрах. Справжні імена та елементи надають вигляд достовірності, тому реалістичні напрями любляють цю форму називання. Улюбленим власним ім'ям народних казок є *János*, а також його зменшені форми. До кінця 19 століття ім'я *János* було одним з найнавантажених чоловічих імен. „Народна казка є спільним продуктом феодального селянського суспільства і сильно відображає його спосіб життя, духовні та релігійні вірування, традиційну практику називання.” [12, с. 152]. Крім обов'язкових формотворчих елементів, імена також можуть мандрувати з однієї казки в іншу. У закарпатських казках найчастіше використовуються власні імена *János* і *Juliska* та їхні змінні форми. У досліджуваних нами казках типовими формами вживаються імена *János-a, Jankó-ja, Jancsi-ja*. Якщо головний герой має односкладове чи двоскладове ім'я, найчастіше його звать *János* (*Tündöklő János, Az aranykezű legény, Virág János, Marinka*) чи *Jankó* (*Zabszem Jankó, Jankó, Mári és a zshiványok*).

Це саме спостерігаємо у випадку імені *Juliska*. Вживається у формі *Julika* (*Julika királyné*) і *Juliska* (*Mári, Sári, Juliska*) також.

У закарпатських народних казках також можна помітити, що традиційні назви з'являються знову і знову, уособлюючи традиційні типи (*Julika királyné, Együgyű Erzsók, Zabszem Jankó*).

Характерна особливість, що вони прояснюють, що персонажа звать так чи інакше. *Kormoska* отримав своє ім'я за професією, адже: „Щодня йому потрібно було чистити пічні труби. Він покривався від п'яток до макушки сажею, тому

після того його називали лише Kormoska.” (Lizanec 1973: 6) *Zabszem Jankó* отримав своє ім'я через зріст, адже „...народився на вівсяному полі, і ніколи не виріс більшим за вівсяне зерно”.

Часто героями є маленькі істоти, не лише гноми, а дійсно маленькі тварини: мураха, миша, риба, птахи і т.д. Вони надають казці зменшувальної ознаки: *bárányka* (баранчик) /замість баран/, золота рибка /замість риба/ і т.д.

У казці, особливо на її початку, героями виступають молодь, діти, ще не дорослі. Характерним є наприклад, що молодий герой рятує тварину, таким чином вона стає його помічником у дорослому віці. Для найменування майбутнього героя природнішим є прізвисько чи зменшувальне ім'я, ніж точне особове ім'я. Не випадково, що *Zabszem Jankó*, після того як врятує дочку короля змії, стає у кінці казки *János király*.

Можемо побачити, що система власних назв збірки закарпатських угорських казок «Три золоті стріли» винятково багата, їхнє значення різноманітне. Особливу увагу ми зосередили на значення імен, адже це зберігає їхнє особливе минуле, яке найбільше відокремлює цю групу від загальних імен.

Можемо підсумувати, що у збірці казок «Три золоті стріли» зустрічається багато особових імен.

У дослідженні ми зосередилися на детальному аналізі лише кількох питань, на декілька тільки вказали. На інші питання ми тільки посилалися, без повноти розкриття. Проте на їхній основі ми можемо відзначити дві особливості. По-перше, імена закарпатських народних казок також підсилюють фіктивне значення казки. По-друге, у казках бачимо відображення вживання імен 19-го століття, однак знаходимо і дуже добре сформовані описові імена.

Список використаних джерел

1. Balázs Géza 1983. Tulajdonnevek a magyar népmesékben II. MND. 30. Budapest.

2. Balázs Géza–Barati Antónia–Robert Wolosz 1989. Tulajdonnevek a magyar népmesékben IV. MND. 80. Budapest.
3. Balázs Géza–Várkonyi Ildikó 1987. Tulajdonnevek a magyar népmesékben III. MND. 72. Budapest.
4. Bauko János 2005. Beszélő ragadványnevek a magyar népmesékben. Névtani Értesítő27: 102-110.
5. J. Soltész Katalin 1979. A tulajdonnév funkciója és jelentése. Budapest.
6. Kálmán Béla 1989. A nevek világa. Debrecen.
7. Komáromi Gabriella 1998. A gyermekkönyvek titkos kertje. Tanulmányok, esszék, kritikák. Budapest.
8. Kovalovszky Miklós 1934. Az irodalmi névadás. MNyTK. 34. Budapest.
9. Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 2000
10. Marosi Teréz 1981. Tulajdonnevek a magyar népmesékben. MND. 13. Budapest.
11. P. Eöry Vilma 1983. A népköltészet és a népnyelv hatása az irodalmi névadásra. Magyartanítás 26674.
12. Rácz Borbála 2007. Interjú Tarcsai Szabó Tiborral. Kézirat
13. Tolnai Vilmos 1931. Beszélő nevek. Magyar Nyelv 1769.
14. Voigt Vilmos 1985. A magyar mesei tulajdonnevek kis onomasztikája. Névtani Értesítő 10: 11627.
15. Voigt Vilmos 1993. Tulajdonnevek a magyar népmesékben. Névtani Értesítő 15: 31720.
16. Voigt Vilmos 1997. Új eredmények a magyar folklorisztikai névtudományban. In: Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai. Szerk. B. Gergely Piroska Hajdú Mihály. Budapest Miskolc. MNyTK. 209.

Интернет-джерела:

17. <http://www.tarcsaiszabo.hu/>
18. <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/05/19.html>